

2. Моляко В.О. Концепція творчого сприймання / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / за ред. В. О. Моляко. – Т.12. – Вип. 5. – Ч.1. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С.7-14.
 3. Сенсорное воспитание в детском саду: Пособие для воспитателей / под ред. Н. Н. Поддъякова, В. Н. Аванесовой. – [2-е изд.]. – М.: Просвещение, 1981. – 192 с.
-

Щербина-Прилука В. М.

науковий співробітник

*лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України*

МІСЦЕ НАРАТИВУ В СПРИЙНЯТІ ДИТИНОЮ СВІТУ

Сьогодні серед багатьох фахівців стоїть завдання визначити, як допомогти підростаючій особистості не розгубитися в складних сучасних умовах. Психологи, вчителі, вихователі вишукують нові підходи та прийоми роботи, щоб дитина мала можливість швидко адаптуватися та навчитися орієнтуватися в інформаційному просторі. У пошуку таких можливостей, ми звернули увагу на наративні практики. Адже наративи є форми отримання знання, структурування, сприйняття світу і впорядкування особистого досвіду.

Інтерес до наративу в гуманітарних науках виник у кінці 1980-х рр. на тлі загального інтересу до мови і її ролі в формуванні наших уявлень про світ і про самих себе. Не тільки в психології, але і в соціології, культурології, історії та інших галузях розповідь усвідомлено як універсальний культурний засіб. Так за Дж. Брунером, «у нас є підстави припускати, що саме розповідь є найбільш природньою і найбільш ранньою формою організації досвіду людини» [1].

Народжуючись, людина потрапляє в соціально-культурне середовище, в систему, в якій вже існують значення, базові орієнтації, моральні норми і цінності, де він знаходиться серед наслідків людської діяльності, багато яких закріплені в оповіданнях. У наративі не просто описується якийсь світ, де людина могла би жити, але схвалюються або засуджуються дії героїв, автор неодмінно дає моральну оцінку того, що відбувається. Наратив як мовна конс-

трукція виступає в якості необхідної умови отримання знання, у тому числі морального змісту. Він є своєрідним фільтром, що направляє мислення, формує смисли, стає призмою, крізь яку людина дивиться на світ, розуміє і адаптується до нього. Величезне значення при цьому, відводиться мові, яка: з'єднує різні зони реальності і інтегрує їх в єдине смислове ціле [2].

Здатність до розуміння і конструювання наративів формується в онтогенезі досить рано: 3-5-річні діти вже здатні описати власний досвід у вигляді оповіді [2]. Творення історій - одне з найважливіших проявів фантазування дітей дошкільного віку: для дошкільнят вигадувати історій так само органічно, як і гратися. Саме наратив допомагає дитині на ранніх етапах соціалізації, адже міф розставляє перед людиною систему своєрідних дороговказів: що повинно бути більш цінним, що – менш, що має бути більш значущим, а що другорядне за своєю значимістю. Міф створює систему тих базових орієнтирів, які дозволяють представника тієї чи іншої культурної спільності твердо знати, яким фактором оточуючого предметного світу слід віддавати перевагу [4, 56]. Тому дедалі частіше у роботі з дітьми та підлітками використовується наративний підхід, який спочатку застосовувався лише в психотерапії. Однак досвід показує, що наративна практика ефективна в роботі з дітьми, сім'ями, в школах і лікарнях, як індивідуально, так і в групах. [2; 3; 5; 6].

Кожна людина постійно знаходиться в процесі самоопису – розповідаючи про себе родичам, друзям, знайомим і самому собі. У певний момент сформована розповідь починає визначати сприйняття реальності, моделювати і формувати напрямки в житті. Події, які увійдуть в історію життя залежать від двох факторів: від домінуючих наративів культури, прийнятої в даному суспільстві, і соціального оточення, актуальної життєвої ситуації. У контексті наративної психології зміна проходить шляхом осмислення, інтерпретації, конструювання, реконструювання та, нарешті, прийняття різних аспектів власного досвіду як невід'ємної частини свого життя. Вміння породжувати наративи – важливий момент в саморозви-

тку дитини, адже в процесі їх породження особистість отримує можливість глибше зрозуміти себе, усвідомити власні проблеми, риси, якості, потреби, переконання, по-іншому оцінити свій досвід і зрозуміти, що кожен епізод, подія життя – це його невід'ємна частина.

Використовуючи культурно задані лінгвістичні форми, наратив, однак, ніколи не розповідає про типові події. Як одна з його основних особливостей відзначається «проблемність» наративу - центральним в структурі сюжету є подія, що порушує звичний хід речей. Для психологічної структури це означає, що герой переживає кризу, після якої його світ повинен бути збудований за новими правилами, відповідно до нових орієнтів.

Більшість робіт по вивченню наративу мають справу з історіями про екстремальний досвід. Так раніше ми досліджували можливість розвитку рефлексії у дітей та підлітків з девіантною поведінкою за допомогою наративних практик. Було з'ясовано, що усвідомлення особистісних і соціальних ідеалів шляхом породження наративу уможлиблює цілеспрямованість соціального становлення особистості, його перетворення із стихійного на визначений; сприяє запуску внутрішнього рефлексивного механізму та формуванню рефлексивної позиції [5]. Також було визначено, що створення наративів може бути використано як ресурс когнітивного розвитку, зокрема розвитку діалектичного мислення у старших дошкільників [4]. Вплив наративів на усвідомлення власного досвіду, та їх значення у розвитку здатності до самопроекування дітей молодшого шкільного віку [3].

Культурно обумовлені когнітивні і лінгвістичні процеси, що регулюють розповідь про своє життя самому собі, знаходять здатність структурувати перцептивний досвід, організовувати пам'ять, сегментувати і наділяти метою самі життєві події. [1]. Дж. Брунера дуже точно ілюструє не тільки можливості наративу, але і його здатність виконувати функцію культурних засобів, що дозволяє людині усвідомити свої спогади, і, врешті-решт, не тільки відрефлексувати цінності і смисли подій, що відбуваються навколо але, і нетрагедитися в них.

Отже, нами розглянуті деякі специфічні функціям наративу, такі як: здатність структурувати досвід і надавати йому сенс; створювати систему базових ціннісних орієнтирів; формувати і перебудовувати себе; встановлювати тимчасовий порядок і смислові зв'язки між минулим, сьогоднішнім і майбутнім; транслювати культурний досвід і впливати на співтовариства, завдяки яким наративи є форми отримання знання, структурування, сприйняття світу і впорядкування особистого досвіду, та культурні засоби, що опосередковують розвиток особистості. Усвідомлення особистісних і соціальних ідеалів шляхом породження наративу уможливорює цілеспрямованість соціального становлення особистості, його перетворення із стихійного на визначений; сприяє запуску внутрішнього рефлексивного механізму та формуванню рефлексивної позиції. Загалом, використання наративних методів роботи розвиває здатності до осмислення свого «Я», своїх внутрішніх прагнень, взаємин з іншими людьми, і є одним із шляхів успішного подолання критичних, адаптаційних і перехідних періодів у житті підростаючої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брунер Дж. Жизнь как нарратив // Постнекласическая психология. Социальный конструкционизм и нарративный подход 2005. № 1(2). С. 9-29.
2. Bruner J. (1987). Life as narrative. *Social Research*, 54(1), P. 1–32.
3. Begum M. Conversations with children with disabilities and their mothers. *The international journal of narrative therapy and community work*. 2007. № 3. P. 10-20.
4. Шиян О.А. Детские нарративы как возможный ресурс развития диалектического мышления старших дошкольников. Современное дошкольное образование. 2018. №6(88). С. 11-27. DOI: 10.24411/1997-9657-2018-10021
5. Лобок А.М. Антропология мифа. Екатеринбург: Отдел образования, администрации Октябрьского района, 1997. 688 с.
6. Чепелева Н. В., Смульсон М. Л., Шиловська О. М., Гуцол С. Ю. Наративні психотехнології / за заг. ред. Чепелевої Н. В. Київ: Главник, 2007. 144 с.
7. Щербина-Прилука В.М. Розвиток рефлексії у неповнолітніх осіб з девіантною поведінкою за допомогою наративних практик. Актуальні проблеми психології. Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. 2019. Випуск 19. С. 515-528.